

Верховний
Суд

Захист гідності, честі та ділової репутації у контексті дифамаційного спору: практика Верховного Суду

Дмитро Луспеник

Секретар Пленуму Верховного Суду,

Касаційний цивільний суд,

кандидат юридичних наук, доцент

Вебінар, м. Київ, 21 жовтня 2021 року

Захист гідності, честі та ділової репутації

- Мудрість: Язик мій – ворог мій...
- Гарна репутація важливіша, ніж чиста сорочка. Сорочку можна випрати, репутацію – ніколи (Альфред Нобель)
- Замало сказати: «Ти маєш право»; необхідно надати можливість, дати засоби користування цим правом (М. Г. Чернишевський)

Немайнові блага

Стаття 3 Конституції України. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Приблизний перелік немайнових благ, особистих немайнових прав закріплено у статтях 94, 269-271 ЦК України.

Юридична особа має право на **недоторканність її ділової репутації ...** (частина перша статті 94 ЦК України).

Відповідно до Конституції України фізична особа має ... **право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі ...** (частина перша статті 270 ЦК України).

Поняття гідності, честі та ділової репутації

- Під **гідністю** слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності.
- З **честю** пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під **діловою репутацією фізичної особи** розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків.
- Під **діловою репутацією** юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин (**гудвіл**).

Пункт 4 постанови Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»

Основні способи захисту немайнових благ

Вибір способу захисту належить позивачу (ч. 1 ст. 4, ст. 5 ЦПК, ч. 1 ст. 15, ч. 1 ст. 16 ЦК, ст. 6, 13 ЄКПЛ).

Це має бути: 1) належний, 2) ефективний, 3) правомірний спосіб захисту.

1. Загальний спосіб захисту цивільних прав:

– відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди (п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України) ;

– відшкодування моральної (немайнової) шкоди (п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України).

Постанова ВП ВС від 14.04.2020 у справі № 925/1196/18 (за приниження ділової репутації)

2. Один із основних способів захисту немайнових прав – право на грошову компенсацію моральної шкоди, завданої втручанням у такі немайнові блага (ст. 280 ЦК України).

Спеціальні способи захисту гідності, честі та ділової репутації

- Право на відповідь (ч. 1 ст. 277 ЦК України);
- Спростування недостовірної інформації (ч. 1 ст. 277 ЦК України);
- Встановлення факту недостовірності поширеної інформації та її спростування в порядку окремого провадження (ч. 4 ст. 277 ЦК України);
- Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278 ЦК України);
- Право на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) (ст. 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Відмінності суттєві – дивись *пункт 5 постанови Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».*

Вибачення – не спосіб судового захисту

- Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1 ст. 34 Конституції України).
- Суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України.
- Разом із тим не суперечить закону визнання судом мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи передбачають вибачення перед потерпілим.

Рішення ЄСПЛ від 05.05.2011 (заява № 33014/05) у справі «Редакція газети «Правос дєло» та Штекель проти України»; рішення ВСУ від 18.11.2009 у справі № 6-9993 св 09; постанова КЦС ВС від 10.10.2018 у справі № 757/8834/16

Спростування суб'єктивної думки у брутальній формі – не спосіб судового захисту

- Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено **обов'язок відшкодувати моральну шкоду**.
- Такі оціночні судження говорять не про об'єкт, а про відношення суб'єкта до об'єкта.

Стаття 30 Закону України «Про інформацію».

- Особливість є щодо **викривача корупції** при неумисному повідомленні (стаття 280 ЦК України).

Постанови: КЦС ВС від 30.07.2020 у справі № 200/20351/18; від 30.09.2020 у справі № 728/1144/19

Спростування недостовірної інформації, що містяться у процесуальних документах, – не спосіб судового захисту

- У судовому порядку не можуть розглядатися позови про спростування інформації, яка міститься, зокрема, у вироках та інших судових рішеннях, а також у постановках органів досудового слідства, висновках судових експертиз, у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), якщо ця інформація була визначена підставою пред'явленого позову і стосувалася його предмета, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду в порядку, встановленому процесуальним законом.
- Не підлягають розгляду судами позови про захист гідності, честі чи ділової репутації, приниження яких відбулося внаслідок давання показань свідками, а так само іншими особами, які брали участь у справі, відносно осіб, які брали участь у тій справі, якщо наведена в них інформація була доказом у справі та оцінювалася судом при ухваленні судового рішення.

Постанови КЦС ВС: від 03.04.2019 у справі № 757/4403/16; від 02.10.2019 у справі № 332/293/17; від 19.05.2020 у справі № 441/1547/17; від 16.08.2019 у справі № 464/4433/15

Спростування недостовірної інформації і вина

- Спростування поширеної недостовірної інформації **не є способом цивільно-правової відповідальності**, так як не має компенсаційного та майнового характеру. Спростовується незалежно від вини (абз. 3 ч. 6 ст. 277 ЦК).

Постанова КЦС ВС від 10.02.2021 у справі № 753/338/19, провадження № 61-16277 св 20

Способи спростування недостовірної інформації

- Ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ: здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом
- Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірна інформація. А при неможливості – у спосіб, наблизений (адекватний) до способу поширення.
- Спеціальний порядок спростування недостовірної інформації передбачений ч. 5 ст. 277 ЦК України: якщо недостовірна інформація міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний

Постанова КЦС ВС від 30.08.2021 у справі № 757/35646/20, провадження № 61-7197св21

Способи спростування недостовірної інформації: видалення спірної інформації із сайту чи іншого веб-ресурсу

- Чи підлягає застосуванню ст. 13 ЄКПЛ???: Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.
- Чи не буде при цьому подвійного способу захисту: спростування недостовірної інформації та видалення із сайту??? Чи є він пропорційним у контексті ст. 10 ЄКПЛ???
- Такого способу спростування інформації як її видалення із сайту законом не передбачено і по суті є цензурою діяльності певної юридичної особи: *постанова КЦС ВС від 14.07.2021 у справі №757/14418/20, провадження № 61-4424СВ21*

Рішення ЄСПЛ: від 16.07.2013, заява № 33846/07 «Вегржиновський і Смолчевський проти Польщі»: судове рішення про видалення статті із сайту прирівнювалося би до цензури...така вимога була надмірною...;

від 14.01.2021 «SOCIÉTÉ EDITRICE DE MEDIAPART AND OTHERS v. France» (No281/15; 34445/15)

Інформація в Інтернет-ресурсах

- Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві.
- Власники веб-сайтів та постачальники послуг хостингу, крім фізичних осіб, які не є суб'єктами господарювання, зобов'язані розміщувати у вільному доступі на власних веб-сайтах та (або) в публічних базах даних записів про доменні імена (WHOIS) достовірну інформацію про себе Фізичні особи, які не є суб'єктами господарювання, розміщують у вільному доступі на веб-сайтах, власниками яких вони є, або в публічних базах даних записів про доменні імена (WHOIS) контактну інформацію власника веб-сайту, передбачену пунктом "в" цієї частини (*ч. 11 ст. 52-1 Закону України «Про авторське право та суміжні права»*)

Постанови КЦС ВС: від 26.02.2020 у справі № 742/3812/18; від 25.11.2020 у справі № 753/7666/19

№

Юрисдикційність

Оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим (незалежно від суб'єктного складу), то всі справи зазначеної категорії підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, що розглядаються в порядку господарського судочинства.

Постанови: ВП ВС від 03.04.2019 у справі № 750/052/16; ВС КГС від 21.01.2021 у справі № 910/9397/18; ВС КЦС від 05.06.2019 у справі № 758/6022/14-ц

Справи зазначеної категорії не можуть розглядатися за правилами КАСУ, оскільки такі спори не мають публічно-правового характеру, навіть якщо стороною в ньому виступає суб'єкт владних повноважень.

Постанова ВП ВС від 15.04.2020 у справі № 280/1402/19

Юрисдикційність

Спростування підозр про вчинення кримінального правопорушення, доказів, наявних у кримінальному провадженні, спростування набуття статусу підозрюваного тощо не підлягають судовому розгляду за правилами жодного судочинства.

Постанови: ВП ВС від 30.06.2020 у справі № 333/6816/17; КЦС ВС від 09.12.2020 у справі № 642/2581/17; від 25.11.2020 у справі 760/16924/18

Юридичний склад правопорушення

- Юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Презумпція добропорядності

- Частина третя статті 277 ЦК України (презумпція добропорядності) виключена на підставі Закону України від 27 березня 2014 року № 1170-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» і **не має зворотної дії в часі** на підставі частини першої статті 58 Конституції України.
- А тому абз. 6 п. 15, п. 18 *постанови Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»* застосовуватися не може.
- Отже, для позивача діє загальний тягар доведення позову: 1) факту поширення недостовірної інформації, 2) недостовірність цієї інформації.

Постанови КЦС ВС: від 25.05.2018 у справі № 188/1367/15; від 04.07.2018 у справі № 761/7795/17; від 09.09.2020 у справі 688/1505/18

Дифамація

- **Дифамація** (лат. diffamatio)– це загальноприйнятий в більшості країн світу юридичний термін, під яким розуміють правопорушення у вигляді поширення відомостей, що не відповідають дійсності, які порочать честь, гідність та ділову репутацію потерпілого.
- У дифамаційному праві цивільно-правовий судовий захист зазначених нематеріальних благ можливий лише при умові **одночасного захисту** права на свободу слова і масової інформації. Тобто значення будь-якого дифамаційного спору – у досягненні **балансу і вирішенні колізії** між правом на захист честі, гідності та ділової репутації й спростування недостовірної інформації, з одного боку, і правом на свободу слова і масової інформації, з іншого. *Рішення ЄСПЛ «Українська прес-група» проти України», 29.03.2005*

Пункт 1 постанови Пленуму ВСУ від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»

Дифамаційний спір

- Для протидії дифамації особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права.
- Захист від дифамації може здійснюватися як у судовому, так і у позасудовому порядку.

Дифамаційний спір: баланс-тест

Значення будь-якого дифамаційного спору – досягнення балансу і вирішення колізії між правом на захист честі, гідності та ділової репутації й спростування недостовірної інформації (ст. 32 Конституції України), з одного боку, і правом на свободу слова і масової інформації (ст. 34 Конституції України), з іншого.

Або: досягнення балансу між правом на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції) і свободою вираження поглядів (ст. 10 Конвенції).

Баланс-тест забезпечується збалансованою оцінкою конкуруючих інтересів, яка визначається такими критеріями:

- внесок спірної публікації в дискусію, яка має суспільний інтерес;
- наскільки відомою є заінтересована особа, якої стосується ця публікація;
- яка тема публікації і чи стосувалася вона цієї публічної особи;

продовження далі

Дифамаційний спір: баланс-тест

- поведінка заінтересованої особи до публікації;
- спосіб отримання інформації та її достовірність;
- зміст, форма і наслідки публікації;
- тяжкість призначеного покарання або іншої цивільно-правової відповідальності.

Рішення ЄСПЛ від 24.06.2004 у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини»; від 07.02.2012 у справі «Фон Ганновер проти Німеччини (№ 2); від 07.02.2012 у справі «Аксель Шпрінгер АГ» проти Німеччини»; від 19.11.2020 у справі «Дюпате проти Латвії».

Постанови КЦС ВС: від 20.03.2019 у справі № 161/19019/17; від 19.08.2020 у справі № 446/1953/16-ц

Інформаційне право

- Суди повинні **розмежовувати** справи про захист гідності, честі та ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації **від правовідносин, пов'язаних з інформаційним правом**, тобто, коли поширюється інформація, хоча і правдива та така, яка не підлягає спростуванню, проте Конституцією України та іншими законами вона охороняється як конфіденційна.

Рішення ЄСПЛ від 22.02.1994 у справі «Бургхарц проти Швейцарії» (зображення обличчя)

Постанови КЦС ВС: від 20.03.2019 у справі № 161/19019/17 (приватні фото- і відеоматеріали); від 31.10.2019 у справі № 760/20787/18 (використання імені)

- Якщо фізична особа сама опублікувала (наприклад, в Інтернеті) своє фото, без отримання її згоди використовувати фото не можна, за винятком, якщо вона є публічної особою, для суспільних інтересів, фото у публічному місці тощо.

Приватне життя публічних осіб

- Privacy (прайвесі) – право на приватність, недоторканість приватного **ЖИТТЯ**.
- Декларація про свободу політичної дискусії в засобах масової інформації, яка прийнята 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, рекомендації Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя зазначають, що **публічними фігурами** являються ті особи, які займають державну посаду і (або) користуються державними ресурсами, а також всі ті, хто відіграє певну роль в суспільному житті, будь-то в галузі політики, економіки, мистецтва, соціальній сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі.

Рішення ЄСПЛ: від 24.06.2004 у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини»; від 21.02.2002 «Шюссель проти Австрії»

Розмежування оціночних суджень і тверджень про факти

- Правильність думки чи оцінки тієї чи іншої особи може бути предметом думки, оцінки інших осіб, але не предметом повноважень судової влади. Вони можуть оспорюватись у порядку полеміки, у тому числі й в друкованому засобі, по радіо чи в телепередачі або іншим адекватним способом.
- Якщо оціночні судження в поширеній автором інформації є його суб'єктивною оцінкою дійсних фактів, подій і вони подані у формі, що адекватно, недвозначно відбивають суб'єктивний характер судження, то вони не підлягають спростуванню. Якщо ж оціночні судження викладені у формі висновку, якоїсь оцінки певних фактів, які при судовому розгляді виявляться неправдивими, то такі судження можуть бути спростовані, оскільки автором публікації невірно подані фактичні дані.

Розмежування оціночних суджень і тверджень про факти

- Відповідно до ст. 30 Закону України «Про інформацію» ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.
- **Судження** – це те саме, що й думка, висловлення. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і на пряму, пов'язаними із такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не входить до предмета судового доказування.
- **Фактичне твердження** – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Враховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок та поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом.

Актуальна судова практика

Визначення належного відповідача, у тому числі у разі поширення інформації в мережі Інтернет.

Постанови: ВП ВС від 12.11.2019 у справі 904/4494/18; КЦС ВС від 02.09.2020 у справі № 757/62881/16

У разі поширення оспорюваної інформації посадовою чи службовою особою для визначення належного відповідача судам необхідно з'ясувати, від імені кого ця особа виступає. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи і не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то належним відповідачем є саме вона.

Постанови: ВП ВС від 03.2019 у справі № 750/2052/16; КЦС ВС від 29.08.2018 у справі № 761/29315/16

Актуальна судова практика

- **Фактичні твердження чи оціночні судження та їх доведення (значення відповідної експертизи).**

Постанови: КЦС ВС від 20.11.2019 у справі № 539/3299/15; від 02.07.2020 у справі № від 30.07.2020 у справі № 200/20351/18; від 02.09.2020 у справі № 235/4145/18; від 24.03.2021 у справі № 760/13253/19; від 20.02.2021 у справі № 757/4527019, від 17.03.2021 у справі № 461/1034/19; провадження № 61-21258СВ19

КГС ВС від 21.01.2021 у справі № 910/9397/18

- **Алгоритм оцінки висновку лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи: фактичні твердження чи оціночні судження.**

Постанови КЦС ВС від 22.07.2020 у справі 638/1098/16; від 26.08.2020 у справі № 642/3113/17; від 04.11.2020 у справі № 757/108/19

Актуальна судова практика

Презумпція невинуватості

Постанови: ВСУ від 29.11.2017 у справі 761/6866/16; КЦС ВС від 06.05.2020 у справі № 757/25649/17; від 11.06.2020 у справі № 757/1884/15; КГС ВС від 21.01.2021 у справі № 914/371/19

Дії, які підпадають під ознаки кримінально-караного діяння, не можуть бути оціночними судженнями

Постанови: КЦС ВС від 23.12.2020 у справі № 484/2781/19, КГС ВС від 21.01.2021 у справі № 914/371/19

Актуальна судова практика

- **Публічна особа**

Постанови: КЦС ВС від 21.09.2020 у справі № 303/6451/17; від 04.11.2020 у справі № 757/30984/18-ц; від 03.03.2021 у справі № 274/1267/16;

Рішення ЄСПЛ: від 24.06.2004 у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини»; від 21.02.2002 «Шюссель проти Австрії»; від 07.02.2012 у справі «Аксель Шпрінгер АГ» проти Німеччини»; від 11.03.2021 у справі «Димитріу проти Греції»

- **Звернення до правоохоронних органів тощо**

Рішення КСУ від 10.04.2003 № 8/рп/2003 у справі № 1-9/2003

Постанова КЦС ВС від 09.09.2020 у справі № 688/1505/18

Допоміжний матеріал

- **ОГЛЯД** судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про захист гідності, честі та ділової репутації / Упорядник К.Ю.Н., доцент Д. Д. Луспеник // https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_KCS.pdf
- **ОГЛЯД** практики ЄСПЛ у справах, які стосуються ... статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_st_10.pdf
- Луспеник Д. Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации). – Харків: Харків юридичний, 2005. – 332 с.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!